

Катерина Анатоліївна ШАПОВАЛ,
доктор філософії у галузі права
(Головне управління Національної поліції в
Харківській області, м. Харків)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

У статті сформульовано концептуальні засади планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Обґрунтовано, що особливості зазначеної категорії кримінальних правопорушень, зумовлюють потребу спеціального підходу до планування слідчої діяльності. Проаналізовано наукові підходи до визначення планування досудового розслідування, а також співвідношення планування і програмування слідчих (розшукових) дій. Акцентовано увагу на проблемах, що виникають під час планування розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема дефіциті первинної інформації, складності доказування систематичності насильницької поведінки, організаційній неузгодженості між суб'єктами взаємодії та необхідності поєднання процесуальних завдань із заходами захисту потерпілих осіб. Окреслено напрями вдосконалення планування досудового розслідування з урахуванням особливостей механізму домашнього насильства, необхідності міжвідомчої координації та адаптації планів розслідування до умов повторюваних форм протиправної поведінки.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, домашнє насильство, планування розслідування, слідчий, взаємодія.

Постановка проблеми. Домашнє насильство як кримінально-каране діяння характеризується підвищеною соціальною небезпечністю, латентністю та систематичністю, що істотно ускладнює процес його виявлення та доказування. В умовах досудового розслідування зазначена категорія кримінальних правопорушень потребує не лише оперативного реагування, а й ретельно продуманого планування слідчої діяльності, оскільки помилки на початковому етапі можуть супроводжуватися

дотриманням формального підходу до збирання доказів, що призведе до втрати доказової інформації, вторинної віктимізації потерпілих осіб тощо.

Особливість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, полягає в тому, що вони вчиняються у сфері приватних, сімейно-побутових відносин, без очевидців, а їх доказування значною мірою залежить від показань потерпілої особи, результатів фіксації попередніх епізодів насильства та правильного визначення систематичності протиправної поведінки. За таких умов планування досудового розслідування набуває важливого значення як інструмент упорядкування слідчої діяльності, визначення послідовності слідчих (розшукових) дій, формулювання і перевірка слідчих версій і координації взаємодії з іншими суб'єктами. Відтак планування досудового розслідування сприяє виконанню не лише організаційної, а й прогностичної функції, дозволяючи слідчому завчасно враховувати можливі ризики втрати доказової інформації, повторного насильства та впливу психологічних чинників на поведінку потерпілої особи. У зв'язку з цим, актуалізована потреба наукового осмислення основ планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з позицій криміналістики, з урахуванням сучасної слідчої практики та вимог кримінального процесуального законодавства.

Дослідженню планування досудового розслідування, його змісту, функцій, класифікації та місця в системі організації слідчої діяльності приділяли увагу багато науковців. Зокрема, М. С. Остапчук, О. Ромців, Н. М. Татарин, О. О. Хань, Ю. М. Черноус та А. І. Круптій та інші. Водночас у науковій літературі приділено недостатньо уваги особливостям планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з урахуванням їх особливостей.

Метою статті є визначення концептуальних засад планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з урахуванням особливостей механізму злочинів досліджуваної групи, а також виявлення проблем планування й обґрунтування шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі планування досудового розслідування розглядається як одна із важливих складових елементів організації слідчої діяльності, що спрямована на забезпечення її результативності. У межах такого підходу планування трактується як цілеспрямована діяльність слідчого, що полягає у визначенні доцільного комплексу слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, встановленні строків і послідовності їх проведення з урахуванням конкретної слідчої ситуації. Така організація роботи покликана забезпечити своєчасне, повне й ефективне розслідування кримінального правопорушення¹.

¹ Криміналістична тактика. 2-ге вид., переробл. та доп. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.А. Погорєцького, д-ра юрид. наук, доц. Д.Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2017. С. 43; Криміналістика. Академічний курс / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров, С.В. Гончаренко, В.О. Попелюшко. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 261.

Як обґрунтовано зазначає В. О. Гусева, діяльність слідчого на початковому етапі розслідування починається з оцінки первинної інформації та формування ймовірних пояснень події, які в подальшому трансформуються у слідчі версії. Саме з урахуванням змісту таких версій слідчий вибудовує план розслідування, реалізація якого спрямована на їх перевірку та коригування. У цьому значенні план виступає перехідною ланкою між інформаційними компонентами слідчої ситуації та їх практичним втіленням через систему слідчих (розшукових) дій і організаційних заходів. Практика переконливо свідчить про перевагу письмової форми планування, оскільки вона забезпечує більш виражений і системний підхід до розслідування та зменшує ризик пропуску важливих процесуальних дій¹.

Ми вважаємо, що розроблення науково обґрунтованих і практично орієнтованих рекомендацій щодо планування розслідування мають здійснюватися з урахуванням конкретної слідчої ситуації, яка складається на відповідному етапі досудового розслідування. Саме слідча ситуація визначає перелік першочергових і подальших завдань розслідування, які перебувають у безпосередньому зв'язку з обставинами, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні².

Визначаючи загальні підходи до планування досудового розслідування доцільно звернутися до концепції програмування слідчих (розшукових) дій, яку обґрунтовує О. О. Хань. Автор визначає, що програмування слідчих (розшукових) дій є особливим видом діяльності, спрямованим на створення моделі оптимального вирішення завдань, що виникають під час провадження конкретної слідчої (розшукової) дії. Така модель включає алгоритмічну схему дій слідчого та рекомендаційні блоки, які визначають найбільш доцільні варіанти поведінки залежно від слідчої ситуації. У цьому значенні програмування виконує функцію своєрідного орієнтира для слідчого, забезпечуючи ефективну організацію та впорядкування його діяльності. Водночас програму слід розглядати не як заміну плану, а як організаційно-інформаційну основу для його складання, що дозволяє конкретизувати зміст, послідовність і логіку проведення слідчої (розшукової) дії³.

Зазначений підхід набуває особливої значущості у кримінальних провадженнях щодо злочинів і проступків, пов'язаних із домашнім насильством, де планування слідчих (розшукових) дій ускладнюється психологічними особливостями учасників події, латентністю насильницької поведінки та необхідністю доведення її систематичного характеру. За таких

¹ Гусева В. О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матеріали міжвідомч. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 127-128

² Шаповал К. А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2023. С. 98

³ Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій : монографія. за заг. ред. В. А. Журавля. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 168.

умов програмування слідчих (розшукових) дій фактично стає обов'язковим елементом підготовки до їх проведення, оскільки дозволяє заздалегідь врахувати можливі варіанти поведінки підозрюваного та потерпілої особи, визначити оптимальні тактичні прийоми й уникнути рішень, що можуть призвести до вторинної віктимізації. Це, своєю чергою, зумовлює потребу у тісній співпраці слідчого з психологами, соціальними працівниками, а за наявності неповнолітніх – із представниками служб у справах дітей, як на етапі планування, так і під час безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій. Така міждисциплінарна взаємодія дозволяє підвищити обґрунтованість планування, адаптувати його до конкретної слідчої ситуації та забезпечити ефективність досудового розслідування загалом.

Планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, також не є виключенням і може супроводжуватись певними проблемами, зумовленими особливостями механізму таких діянь, умовами їх виявлення та характером доказової інформації. Передусім слід звернути увагу на інформаційну обмеженість, у межах якої здійснюється первинне планування. Латентний характер домашнього насильства, несвоєчасне звернення потерпілої особи до правоохоронних органів, відсутність очевидців або їх небажання співпрацювати зі слідством, а також емоційно-психологічний стан потерпілих призводять до дефіциту вихідних даних. У таких умовах слідчий змушений формувати план розслідування за наявності фрагментарної, неповної або суперечливої інформації, що ускладнює висунування обґрунтованих слідчих версій і визначення пріоритетних напрямів досудового розслідування.

Водночас під час розслідування слідчий повинен реалізовувати не лише пошукову, а й контролюючу функцію, що передбачає критичну оцінку всієї отриманої інформації, у тому числі здобутої оперативним шляхом. Недостатня увага до такої оцінки може призводити до обмеженого використання наявної інформації та ускладнювати коригування слідчих версій під час досудового розслідування, що своєю чергою, впливає на повноту та всебічність встановлення обставин кримінального правопорушення¹.

Особливої складності набуває планування у зв'язку з необхідністю доказування систематичності насильницьких дій, що є кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ст.126-1 КК України². На відміну від однокіпідзодних кримінальних правопорушень, планування у таких провадженнях повинно охоплювати встановлення сукупності подій, які відбувалися протягом певного часу, часто без належної фіксації або документального підтвердження. Значна частина доказової

¹ Гусева В.О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідомч. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 129.

² Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

інформації у таких провадженнях має нематеріальний характер і пов'язана з психологічним впливом, емоційною залежністю потерпілої особи, зміною її поведінки, що ускладнює формалізацію предмета доказування та відображення відповідних завдань у плані розслідування.

Відтак у межах досудового розслідування доцільно передбачати комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на виявлення та фіксацію попередніх епізодів домашнього насильства, зокрема:

- перевірку та витребування медичної документації, що підтверджує звернення потерпілої особи по медичну допомогу;
- аналіз інформації щодо попередніх звернень на лінію «102», рапортів працівників поліції, записів у журналі єдиного обліку;
- вилучення електронних доказів насильства або погроз (аудіо-, фото-, відеоматеріалів);
- отримання матеріалів, наданих соціальними службами;
- перевірку даних обліків випадків домашнього насильства та перебування особи на профілактичному обліку як кривдника;
- з'ясування наявності або відсутності термінових заборонних приписів;
- отримання висновків експертів щодо наявності психологічного насильства, його характеру та наслідків тощо.

Оскільки кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством вимагають комплексної та скоординованої взаємодії слідчого з іншими суб'єктами, діяльність яких спрямована на захист прав потерпілих, запобігання повторній віктимізації та отримання спеціалізованої інформації. Ефективність такої взаємодії значною мірою залежить не лише від окремої категорії залучених осіб, а й від своєчасності їх залучення, урахування фактичного місця перебування відповідних суб'єктів, а також правильного процесуального та організаційного оформлення такої співпраці.

У практичній діяльності слідчого особливого значення набуває фактор часу, оскільки невчасне залучення психолога, соціального працівника або представників служби у справах дітей може призвести до втрати важливої інформації, погіршення психоемоційного стану потерпілої особи або формування недовіри до органів досудового розслідування. Водночас передчасне або формальне залучення відповідних фахівців без чітко визначеної мети їх участі також не забезпечує належного результату та зводить взаємодію до декларативного рівня. З огляду на це, слідчий під час планування досудового розслідування повинен заздалегідь визначити доцільність залучення відповідних суб'єктів, виходячи з конкретної слідчої ситуації, віку та стану потерпілої особи, характеру насильницьких дій, а також ризиків їх повторення. Залучення психологів, соціальних працівників або представників служб у справах дітей може здійснюватися як з метою безпосередньої участі у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, так і для надання консультацій, підготовки висновків чи допомоги у формуванні тактичних підходів до допиту та інших процесуальних дій.

Організаційно така взаємодія, як правило, реалізується шляхом направлення відповідних офіційних звернень, листів або подань до уповноважених органів та установ, у яких слідчий обґрунтовує необхідність залучення конкретного спеціаліста, визначає мету та форму його участі, а також часові межі виконання відповідних завдань. Важливим є те, що зазначені звернення повинні бути не формальними, а змістовними, з чітким окресленням очікуваного результату, що дозволяє забезпечити реальну, а не номінальну взаємодію. Такий підхід сприятиме не лише підвищенню ефективності розслідування, а й формулюванню довіри потерпілої особи до органів досудового розслідування.

Таким чином, у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, взаємодія слідчого з іншими суб'єктами має будуватися з урахуванням чиннику часу, територіальної доступності відповідних фахівців, специфіки слідчих (розшукових) дій та процесуальної мети їх проведення. Лише за умови належного планування та організаційного забезпечення така взаємодія здатна забезпечити повноту доказування, захист прав потерпілих осіб і досягнення завдань кримінального провадження.

Планування також ускладнюється необхідністю поєднання процесуальних завдань із заходами безпеки потерпілої особи та реагуванням на ризик повторного насильства. У таких провадженнях слідчий змушений одночасно планувати слідчі (розшукові) дії, застосування термінових заборонних приписів, взаємодію з соціальними службами та іншими суб'єктами протидії домашньому насильству. Відсутність належного урахування інтересів потерпілої особи під час планування досудового розслідування може призводити до формального характеру слідчих (розшукових) дій, вторинної віктимізації потерпілої особи та зниження ефективності збирання доказової інформації.

Суттєвою проблемою планування є й організаційна неузгодженість взаємодії між слідчим, дізнавачем, оперативними підрозділами, прокурором, а також органами та установами у сфері соціального захисту. На практиці планування часто здійснюється ізольовано, без урахування можливостей та інформаційних ресурсів інших суб'єктів, що негативно впливає на своєчасність проведення слідчих (розшукових) дій і повноту фіксації доказової інформації. Формальний підхід до координації дій та відсутність єдиної тактичної моделі доказування систематичності насильства знижують практичну цінність плану розслідування.

Крім того, проблеми планування обумовлені й недостатнім методичним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Наявні наукові та практичні рекомендації здебільшого мають загальний характер і не враховують специфіку планування у провадженнях зазначеної категорії, що зумовлює використання універсальних підходів, не адаптованих до умов латентності, повторюваності та психологічної складності таких кримінальних правопорушень.

Отже, проблеми планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, мають комплексний характер і потребують перегляду традиційних підходів до організації досудового розслідування. Їх подолання можливе шляхом удосконалення методичних основ планування, належного врахування інтересів і потреб потерпілої особи, посилення міжвідомчої координації та адаптації планів розслідування до специфіки систематичних форм насильницької поведінки.

З огляду на важливість планування досудового розслідування, вважаємо, що план розслідування повинен мати чітко структуровану письмову форму, яка забезпечує фіксацію логічно взаємопов'язаних елементів і дозволяє візуалізувати алгоритм конкретних слідчих (розшукових) і процесуальних дій, необхідних для досягнення цілей досудового розслідування. Форма плану не регламентована на рівні закону, однак його науково-практичне значення вимагає дотримання загальноновизнаних вимог до змісту й оформлення.

Основними реквізитами плану досудового розслідування доцільно вважати:

- назву кримінального провадження (або фабулу події);
- номер ЄРДР;
- дати складання і внесення змін до плану;
- відомості про слідчу ситуацію, яка склалася на момент його складання;
- попередньо сформульовані слідчі версії;
- перелік обставин, що підлягають доказуванню відповідно до статей 91 та 214 КПК України;
- завдання розслідування, сформульовані з урахуванням сформованої слідчої ситуації;
- гласні і негласні слідчі (розшукові), процесуальні та організаційні дії, спрямовані на реалізацію завдань;
- особливості взаємодії із залученими суб'єктами, включаючи органи соціального захисту, психологів, судових експертів, представників служби у справах дітей;
- строки виконання кожної дії;
- відповідальних осіб (слідчих, оперативних працівників, прокурорів тощо);
- примітки щодо можливості коригування плану залежно від розвитку слідчої ситуації.

Формулювання заходів у плані повинно бути конкретним, адресним та орієнтованим на досягнення конкретно визначеної мети, а також забезпечувати можливість контролю за їх виконанням. Запис у вигляді загальних фраз, без визначення конкретного виконавця або строку, знижує практичну цінність плану і свідчить про його формальність.

Крім того, план має виконувати не лише організаційну, а й доказову функцію, оскільки його використання дозволяє продемонструвати в суді системність та обґрунтованість проведених слідчих (розшукових) дій, що

може бути істотним у разі виникнення сумнівів у їх доцільності чи правомірності.

Таким чином, у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства план досудового розслідування має розглядатися як документ, що може коригуватися відповідно до змін у слідчій ситуації, результатів уже проведених слідчих (розшукових) дій та нововиявлених обставин. Його належне оформлення, структурність та інформативність є запорукою ефективного розслідування та забезпечення прав потерпілих.

Висновки. Планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є фундаментальним елементом організації слідчої діяльності, що забезпечує її послідовність, цілеспрямованість і результативність. З урахуванням латентного характеру таких кримінальних правопорушень, їх повторюваності та складності доказування саме належне планування дозволяє мінімізувати ризики втрати доказової інформації та формального підходу до розслідування.

Особливості механізму домашнього насильства зумовлюють необхідність адаптації традиційних підходів до планування шляхом урахування психологічного стану потерпілої особи, доказування систематичності насильницьких дій, а також забезпечення скоординованої взаємодії слідчого з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству. Формальний характер планування або ігнорування зазначених чинників негативно впливає на ефективність розслідування та може призводити до вторинної віктимізації потерпілих.

У зв'язку з зазначеним подальший розвиток методичних основ планування досудового розслідування має здійснюватися з урахуванням криміналістичних особливостей систематичних форм насильницької поведінки, посилення міжвідомчої координації та орієнтації на реальні потреби потерпілої особи. Це сприятиме підвищенню якості досудового розслідування та досягненню завдань кримінального провадження.

Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на удосконалення криміналістичних підходів до планування досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з урахуванням їх систематичності, слідчих ситуацій, а також форм домашнього насильств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусева В.О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали міжвідомч. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. С. 127-130.

2. Криміналістика. Академічний курс. Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров, С.В. Гончаренко, В.О. Попелюшко. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

3. Криміналістична тактика. 2-ге вид., переробл. та доп. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.А. Погорецького, д-ра юрид. наук, доц. Д.Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2017. 244 с.
4. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Остапчук М.С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 2. С. 344–356.
6. Ромців О. Планування як важливий напрям організації розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2019. № 22. С. 199–204.
7. Хань О.О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій: монографія; за заг. ред. В. А. Журавля. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 198 с.
8. Шаповал К.А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2023. 224 с.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2023

Kateryna An. SHAPOVAL,

PhD in Law

(Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region, Kharkiv, Ukraine)

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF PLANNING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE

The article formulates the conceptual foundations of planning the pre-trial investigation of criminal offenses related to domestic violence. It substantiates that the specific features of this category of criminal offenses necessitate a special approach to planning investigative activities. Scientific approaches to defining pre-trial investigation planning, as well as the correlation between planning and programming investigative (search) actions, are analyzed. Particular attention is paid to the problems arising in the planning of investigations of criminal offenses related to domestic violence, including the deficiency of initial information, the complexity of proving the systematic nature of violent behavior, organizational inconsistency among cooperating entities, and the need to combine procedural tasks with measures aimed at protecting victims. The article outlines directions for improving the planning of pre-trial investigations, taking into account the specifics of the domestic violence mechanism, the necessity of interagency coordination, and the adaptation of investigation plans.

Key words: *criminal proceedings, pre-trial investigation, domestic violence, investigation planning, investigator, interaction.*